

„Vértanúnak jó volt, élőnek naiv és beképzelt. Vecseyvel két mindentudó lett. Sok a jóból. A könyvétől félek.”

Nyisztor Zoltán
1972 tavaszán Adriányi Gábornak

Befejezés

A Mindszenty-emlékiratok Achilles-sarkai

Mindszenty bíboros 1974. tavaszi fellebbezését a Nemzetgyűléshez Achilles-sarokhoz hasonlítottuk.¹ A behatóbb vizsgálat során továbbiakra találhatunk: olyan, idáig kellőképp meg nem magyarázott összefüggésekre, amelyek nem illenek bele az eddig kialakított Mindszenty-képbe.

Az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma – Mindszenty indiszkréciója – a pápai levél szelektív olvasata

Időrendben az első ellentmondás, amelyre fölfigyeltünk, az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának időpontja. Mindszenty emlékirataiban az 1973. december 18-i dátumot találjuk, és ez olvasható az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Névtárában is,² valamint a legújabb olasz VI. Pál-monográfiában.³ Ennek a kérdésnek a vizsgálatát elvégeztük, és arra az eredményre jutottunk, hogy a helyes dátum 1974. február 5., az előző dátum pedig az emlékiratok révén került bele a köztudatba.⁴ Ezt a bíboros nem hozhatta volna egyoldalúan nyilvánosságra, mert ez VI. Pál pápával folytatott magánlevelezésének része, és mint ilyen, pápai titok alá esett. A januári

1 Somorjai Á., *Mindszenty hercegprímás fellebbezése a Nemzetgyűléshez*, i. m.

2 „VI. Pál megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi érseki széket 1973”, in: *Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Névtára és Évkönyve 2007*, Budapest 2007. 104.

3 Az év megjelölésével, lásd: Tornielli, Andrea, *Paolo VI. L'audacia di un papa*, Milano 2009. 583.

4 Somorjai Á., *Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma*, i. m. Lásd még: Uő., *Sancta Sedes, 1971–1975*, i. m., 13–25. 19–26., ill. Uő., *Ami az emlékiratokból kimaradt*, Pannonhalma 2008. – A pártállami iratok arra mutatnak rá, hogy az Apostoli Szentszék ugyanilyen dátummal már közölte Budapesttel, hogy a kérdés eldöntöttnek tekinthető, ezért a pártállami forrásokban is megtalálható a decemberi dátum.

levelek titkos mivoltát közvetlenül tudomására is hozták és ezeket nem is hozta nyilvánosságra.⁵ Azzal, hogy Mindszenty bíboros ennek a december 18-án kelt pápai levélnek egy részletét, amelyet pápai dekrétumként említ, nyilvánosságra hozta, méghozzá nagy példányszámban, azt emelte ki, hogy a pápai felmentés az ő letartóztatásának 25. évfordulójára esett, csakúgy, mint annak hivatalos kihirdetése: ez elítélésének 25. évfordulóján történt. Mindkét esetben azt írja, hogy pontosan az évfordulóra esett. Bár eme két jeles évforduló, mint másutt kimutattuk, nem napra pontosan esik egybe letartóztatásával és elítélésével, de ezekhez közeli napokra datálható, és így tekinthető az ő személye elleni támadásnak – amint a bíboros és közvetlen környezete, valamint az *Emlékirataim* hűséges olvasói ezt fölfogták. Ugyan-így sérelmesnek találtatott a nyilvánosságra hozott pápai levélnek az a kitétele, miszerint 25 évvel korábbi letartóztatása és elítélése csak személye elleni, nem az Egyház elleni támadások jegyében történt volna. Ez az indiszkréciónak azt hivatott kiemelni: VI. Pál Pápa aláírta a kommunista kormánnyal az ő hallgatásáról szóló megállapodást – mellyel mélységesen nem értett egyet.

Olvasatunkban ezt tételesen cáfoltuk: az esztergomi érseki szék üressé nyilvánítása körüli levelezésben – 4-4 levél –, a negyedik és utolsó, nyilvánosságra hozott pápai levélben ugyanis VI. Pál pápa Mindszenty személyét Krisztuséhoz hasonlítja.⁶ Értelmezésünkben Mindszenty – és környezete – nem olvasta végig a levelet, és nem fogta föl, hogy ennél nagyobb kitüntetés nem érhetne volna őt. Ha a pápa az ő személyét Krisztuséhoz hasonlítja, akkor egyben az Egyházzal azonosítja, mert, mint tudjuk, az Egyház Krisztus misztikus teste.⁷ Ha pedig Mindszenty és környezete szelektíven olvasta a pápai levelet, annak oka a Pázmáneumban eluralkodó pszichés állapot lehet, amely megelőzte a döntés nyilvánosságra hozatalát.

Az emlékiratok idevonatkozó része ebben a periódusban készülhetett, így került bele a december 18. mint a pápai döntés időpontja, amely tehát szerkesztés eredménye.

---

⁵ Somorjai Á., *Sancta Sedes, 1971–1975*, i. m., 44sk.

⁶ Somorjai Á., *Politikai és lelkipásztori szempontok az egyházkormányzatban. VI. Pál pápa és Mindszenty Józsefesete*, in: *Vigilia* 73 (2008/11) 823–830.

⁷ XII. Piusz pápa *Mystici Corporis Christi* kezdetű enciklikája Mindszenty életében, zalaegerszegi apátplébános korának vége felé, 1943-ban jelent meg.

Mindszenty fellebbezése a Nemzetgyűléshez

Az esztergomi érseki szék megüresedésének – Mindszenty fölmentésének – dátuma körüli irodalom vizsgálata vezetett el az el nem küldött levelek ismertetéséhez és itt egy kiemelt mondat elemzéséhez.⁸ Mindszenty ebben a pápai döntés ellenében a Nemzetgyűléshez fellebbez. A pápa nem menthet föl prímást, azaz közjogi méltóságot. A pápa fölmenthet érseket, tehát egyházi méltóságot. Mindszenty álláspontja a „kilencszáz éves” Szent István-i alkotmány alapján áll, Mindszenty tehát nem ismeri el az 1946. január 31-én tárgyalt, február 1-jén hozott döntést, amelyet a Nemzetgyűlés hozott. Az a Nemzetgyűlés, amelynek összetételéért ő is harcolt: exponálta magát a püspökkari körlevéllel, amely egyik fontos tényező volt abban, hogy a kommunisták nem győztek, ellenben a kiscgazdák abszolút többséget szereztek a II. világháború utáni első parlamentben.⁹ Itt látjuk egy újabb Achilles-sarkát az ő magatartásának, amely bár látszólag koherens, ezen a ponton következetlen. Véleményünk szerint ha elfogadta a pápai kinevezést, akkor el kell fogadnia ugyanazon instancia más döntését is. El nem küldött, de címeres papírra letisztázott és aláírt, angol nyelven írt levelében¹⁰ kifejtett véleménye szerint meg kellett volna előbb kérdezni a Nemzet alkotmányos tényezőit. – Igen ám, de ezek nincsenek sehol. 1956 óta illegitim hatalom van birtokon belül. Mindszenty az ezutáni kor szabadon választott és az ősi alkotmányt birtokba visszahelyező Nemzetgyűléshez fellebbez tehát, védve a Szent István-i alkotmány bástyáit.

Ennek a levélnek, ennek a mondatnak megoldatlanságát mutattuk ki a közzétételt követő reakciókban:

1. Van olyan vélemény, amely bagatellizálja, Mindszenty titkárainak tulajdonítja, el nem küldöttként nem fontosnak nyilvánítja.

2. Van olyan vélemény, amely megcáfolja azt az értelmezést, miszerint ez a fellebbezést tartalmazó mondat eretnek felfogást tartalmazna, bár a

---

8 Ehhez és a következőkhöz lásd az 1. sz. jegyzetben megadott irodalmat.

9 Ez a püspökkari körlevél, szintén Mindszenty személyére irányítva a figyelmet, a 2010. áprilisi országgyűlési választások előtt a Mindszenty Alapítvány gondozásában röplapban inkarnálódott. Mindszenty hercegprímásnak – a Püspöki Karnak – e régi körlevele még ma is aktuálpolitikai reminiscenciákat vált ki.

10 Faksimilijét lásd: Somorjai, Á., *Sancta Sedes, 1971–1975*, i. m., 277–278. Magyar fordításban lásd: Uő, *Sancta Sedes, III/2.*, i. m., 383–385.

mondatt „Nemzetgyűlés a pápa fölött” neo-gallikanizmus-gyanús ugyan, mégsem követte az eretnekség kinyilvánításának tételes vizsgálata.

3. Van végül olyan vélemény, amely a felismerés örömeivel fogadja ezt a fellebbezést, kifejtve, hogy – Mindszenty véleményét is követve – a köztársasági törvény bevezetése óta nincs rendben Magyarország alkotmánya, és a helyes megoldás – egyes környező népek mintájára – az ősi alkotmányhoz való visszatérés volna.

Mindhárom vélemény abban közös, hogy Mindszenty életszentsége védelmében jutnak ezekre az egymással ellentétes következtetésekre. Mindhárom vélemény abban közös – még a harmadik is –, hogy kárhoztatják a nevezett mondat nyilvánosságra hozatalát. Ez a mondat megérdemli tehát a kitüntetett figyelmet, tekintve, hogy Mindszenty védelmében három egymástól eltérő álláspontot indikál.

Lelkipásztori és politikai szempontok az Apostoli Szentszék keleti politikájában, valamint Mindszenty bíboros magatartásában

Achilles-saroknak minősíthető továbbá az a kérdés, hogy ki képviselte a vitában a lelkipásztori, ki pedig a politikai szempontokat. A hagyományos vélemény, az emlékiratok szerint az Apostoli Szentszék politikai szempontokból cselekszik – így az ő letételét is politikai szempontok motiválták –, míg ő maga lelkipásztori szempontból, lásd a külföldi magyarok látogatását.

Idáig ismeretlen dokumentumot fedeztünk fel az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában őrzött Mindszenty-iratok között. Előbb a budapesti követségi fondban ennek angol nyelvű fordítását, mert az eredetét bizonyára átadták a bíborosnak. Majd az eredeti fénymásolatát, a Kelet-európai Hivatal fondjának anyagában. Ezt Mons. Zágon József írta hozzá 1967 novemberében, s benne azt fejtegeti a bíboros előtt, hogy hercegprímás múltjához nem illik az, hogy politikai indíttatásból akarja elhagyni a budapesti amerikai nagykövetséget. Ennél magasabb, lelkibb megfontolás szükségességére hívja fel a figyelmet:

„A követségről és az országból való távozásnak – ha erre sor kerül – bele kellene illeszkednie Eminenciád eddigi vonalvezetésébe: nem önmagáért, nem politikai szempontból, hanem az egyház érdekében szenvedett s ha most szabad földre lép, ezt sem egyéni, sem nem politikai, hanem vallási

éredkből kívánja tenni. (pl. a Szentatya iránti engedelmességből, hogy szolgálatot tegyen az egyház jövőjének kialakításához stb.) Alázattal meghajolva a Gondviselés tervei előtt és elválaszthatatlan sorsközösségben a magyar egyházzal vállalja életének legnagyobb áldozatát, az országból való eljövételt is, abban a meggyőződésben, hogy az ateizmus megszállottságát csak »imádsággal és böjttel«, lemondással és áldozattal lehet legyőzni. Ilyen értelmű indokolás alkalmasnak tűnik arra is, hogy felhívja a világ figyelmét az ország és az egyház helyzetére.”¹¹

Ez a Zágon által ajánlott megfogalmazás: „életének legnagyobb áldozatát veszi magára, még hazáját is elhagyja”, visszatér Mindszenty bíboros három és fél évvel később, 1971. június 28-án VI. Pál pápához írt levelében: „magamra vállalom életem talán legsúlyosabb keresztjét is: kész vagyok elhagyni hazámat is, hogy száműzetésben folytassam vezeklésemet Egyházamért és népemért.” Ezt a levelet eredetileg szintén Mons. Zágon József fogalmazta.¹² Utólag ezt az általunk kiemelt mondatot tartotta méltónak a Vatikáni Államtitkárság arra, hogy a hivatalos tájékoztatás szövegében megjelenesse a félhivatalos vatikáni napilap hasábjain. A levélnek ez a fordulata ugyanis visszatér az emlékiratokban és a *L'Osservatore Romano* 1971. szeptember 29-i számában közölt vatikáni állásfoglalásban is.¹³

Ez az 1967. november 10. előtt kelt Zágon-levél eredetileg a Vatikáni Államtitkárságtól, a bíboros államtitkár kísérelő üzenetével érkezett, megjárta a hivatali utat, a washingtoni vatikáni diplomáciai képviselő tanácsosa, Mons. Brambilla is meg volt lepődve a levél ilyen magas helyről való továbbítása miatt, továbbá a washingtoni külügyminisztérium vezető beosztású tisztviselője is látta, egyben tartalmi összefoglalást is adott róla.

Úgy véljük, hogy itt eldől egy fontos kérdés, mégpedig az, hogy ki cselekszik politikai, és ki cselekszik vallási indíttatásból. Mindszenty bíboros

---

11 Lásd fentebb, 27. old.

12 A latin szöveg megjelent a budapesti Mindszenty Archívumban őrzött tervezet(ek) alapján: Somorjai, Á., *Sancta Sedes, 1971–1975*, i. m., 165–166; Magyar eredetije: i. m., 106–107. (Ezt megelőzően csak a levél részletei jelentek meg, lásd: i. m., 74.) Lásd még: Somorjai Á., *Ami az emlékiratokból kimaradt*, i. m., 114–116.

13 Az olasz szövegből újra magyarra fordítva: „magamra vállalom életem talán legsúlyosabb keresztjét is: kész vagyok elhagyni hazámat is, hogy száműzetésben folytassam vezeklésemet Egyházamért és népemért.” Lásd: Somorjai Á., *Ami az emlékiratokból kimaradt*, i. m., 125.

motívuma politikai, a Vatikánból sugallt megoldás vallási indítékú. Ez a Zágon-levél döntő ebben a kérdésben, már csak azért is, mert a levél 1971 júniusában, új kiadásban ismét szerepet játszott Mindszenty végleges döntésében: elhagyja az amerikai nagykövetséget. Ismét Zágon volt az, akinek új levéltervezetét a bíboros felhasználta és megküldte VI. Pál pápának.

Ugyanakkor a „politikai szempontokat” jól kell értenünk. Mindszenty bíboros király és kormányzó hiányában azért tartotta fontosnak, hogy az 1946. február 1-jéig érvényes királlysági államforma jegyében első közjogi méltóságnak tekintse magát, mert így tudta képviselni a nemzet érdekeit. Helyesebben Nemzetről kell beszélnünk, nagybetűvel. A népnemzeti korban a romantikusnak nevezett nemzetvallás jegyében gondolkodott, és ebben sokan osztjuk véleményét. Kérdés, hogy ez a felfogás meddig lesz még működőképes. Ennek tárgyalása azonban túlvezet témánk eredeti célkitűzésén.

„A pásztor nem hagyhatja el a nyáját”

Achilles-saroknak tarthatjuk továbbá azt az alapelvet, amelyet Mindszenty bíboros rendre hangoztatott és sajátos módon alkalmazott: „A pásztor nem hagyhatja el a nyáját.” Ősi alapelv, a XVI. századi Trienti Zsinat óta egyházi törvény, hogy a püspök nem hagyhatja el hosszabb időre egyházmegyéjét, azaz rezideálnia kell. Maga Mindszenty is gyakran ismételte ezt az elvet. Nem is merülhet fel kifogás ellene, hiszen az egyházjog nem ismeri a területenkívüliséget fogalmát, s így ő Budapest szívében, az Amerikai Egyesült Államok követségén (1966 ősztől nagykövetségén) még mindig az Esztergomi Főegyházmegye (újabban Esztergom–Budapesti Főegyházmegye) területén tartózkodott. Ugyanakkor nem szükséges hosszabban részleteznünk, hogy a nemzetközi jog szempontjából területenkívüliséget élvező épületben lakott, éspedig hosszú 15 esztendőn át, így nem gyakorolhatta főpásztori hivatalát. Ezért nem ő felel, mondhatjuk, hanem a Kádár-rendszer. Igaz, ez volt az ára annak, hogy megőrizte úgymond szabadságát vagy életét – ő saját magát leveleiben úgy mutatja be, mint Magyarország, sőt „Centrál Európa” egyetlen szabad emberét. Sajátos kompromisszum, de nem egyértelmű helyzet, mert három kormányt foglalkoztatott 15 esztendőt át, és államközi egyezmény keretében sikerült megoldani, úgy-ahogy.

Az „a pásztor nem hagyhatja el a nyáját” alapelvet Mindszenty bíboros akkor hangoztatta, amikor fölmerült, hogy el kell hagynia az amerikai nagy-

követség épületét, egyben pedig az országot is. Nem akarta elhagyni az országot, nem akarta elhagyni főegyházmegyéje területét, s ha mégsem tehetett mást, akkor csak főegyházmegyéje egyik intézményébe, a bécsi székhelyű Pázmáneumba kívánt távozni, amint ez be is következett.

Ennek az alapelvnek az alkalmazása azonban olyan fegyverként jelent meg nála, amelyet mindig elővehetett, ha neki nem tetsző feltételek mellett akarták volna távozásra bírni. Szükséges lesz tehát annak közelebbi vizsgálata, hogyan alakultak e feltételek, mert az amerikaiak följegyzései szerint ezek rendre változtak, sőt menedékes helyzetét is átértelmezte, s nem oly módon, amely az amerikai vendéglátók számára kedvező lett volna. Ők ugyanis nem részesítették menedékjogban (*asylum*), lévén, hogy ezt az Egyesült Államok jogrendszere nem ismeri el, csak menedékben (*refuge*), addig, amíg életét a külső veszélytől kell megóvni. Amikor, 1963 táján megváltozott a nemzetközi helyzet és a hidegháborút az enyhülés, a *détente* szelleme kezdte feloldani, Mindszenty bíboros egyoldalúan átértelmezte menedékének feltételeit. Ettől kezdve lesz egyre hangsúlyosabb az, hogy a Kádár-rendszer elleni ellenállás szimbólumaként fogja föl helyzetét, és ezzel zsarolja meg az amerikaiakat is.¹⁴

Az Emlékiratok törésvonalai

Mindszenty bíboros emlékirataiban számos pontatlanságot találhatunk: ezeket *törésvonalaknak* neveztük el. Pontos és tételes vizsgálatuk még várat magára, de egyre gyarapodik azon szerzők száma, akik hangot adnak véleményüknek: szükséges az emlékiratok szövegtörténetének vizsgálata és az ott található ellentmondások alapos szemléje, elsősorban az újonnan előkerült számos dokumentum tükrében. A törésvonalak megállapíthatók a bíboros érvelési rendszerében is, amint ezt az előbbi példákön láthattuk.

A törésvonalakkal kapcsolatban az lehet a magyarázat, hogy az emlékiratok szubjektív műfaj, és az emlékező azon dolgokra szeret emlékezni, amelyek számára kedvezőek, míg emlékezetéből kihullanak a számára kedvezőtlen események. Ez érvényes Mindszenty bíboros történetére is. Az még

---

¹⁴ Erről dokumentációt főleg a *Sancta Sedes*-trilógia II. és III/1. kötete tartalmaz, az 1963. és 1964. esztendő értékelésekor, illetve a dokumentumok szövegének közlésekor és elemzésekor.

nem von le semmit az emlékiratok szerzőjének presztízséből, ha erre rámutatunk, hiszen ez általános, minden emberre jellemző, bőven leírt és dokumentált jelenség. A pszichológia mostanában igen alaposan foglalkozik ezzel a kérdéssel. Szükséges lesz egyszer Mindszenty bíboros emlékiratainak, ill. személyének pszichológai szempontból való kiértékelése is.

Mindszenty és Vecsey József

Amint fentebb láttuk és bizonyítani óhajtottuk, Vecsey József életét ifjúkora óta keretbe foglalta a pótapával való emberi, lelki és szellemi kapcsolat. Míg Mindszenty bíboros a maga harcát vívta, majd különböző rabságait töltötte, Vecsey ott volt mellette: vagy az Édesanyával, vagy külföldi publikációival (a *Mindszenty Okmánytár* három kötete és más publikációi), '56 rövid napjaiban személyesen, majd pedig Mindszenty megbízásából eszméinek külföldi terjesztőjeként. Bécsben ismét ott volt mellette mint első titkára, aki saját Mindszenty-publikációi friss emlékével, az emlékiratok szerkesztésével, az általa közölt dokumentáció átemelésével társíróvá vált. Míg egyikük ült, másikuk írt és a szabad világban küzdött ennek elismertetéséért. Sajátos munkamegosztás, figyelemreméltó. Életük vége felé, miután életútjuk ismét összehatalálkozott, létrejött a szintézis, az *Emlékiratok*, mely utóbb nemzedéknyi időre meghatározta a Mindszenty-képet. Mindszenty mellett Vecsey Józsefnek kiemelt hely jut. Célszerű lenne őket együtt ábrázolni a képzőművészet eszközeivel is.

Végszó helyett

Mindszenty bíboros tanúságtételének értelmezése még mindig megosztja a kedélyeket. Kérdéses, hogy megérett-e az idő a *sine ira et studio* történelmszigényű feldolgozásra.